ALEXIS DE TOCQUEVILLE AND THE DEMOCRACY

Adrian-Claudiu Stoica
Assoc. Prof., PhD., Politehnica University of Bucharest

Abstract:The stateman, the philosopher and the historian Alex de Tocqueville was an early author who notice the irreversible nature of the democratization of the modern societies. By looking carefully at the nineteenth-century society, he was one of the precursors of the sociological analysis. In his main work, About Democracy in America he highlighted the cultural changes that accompanied the modernization of the American society. His entire life was convinced of the righteousness of the liberal thinker.

Keywords: democracy, equality, freedom, liberalism, despotism.

Alexis de Tocquevilles-a născut la 29 iulie 1805, într-o familie nobiliară normandă. În perioada 1817 – 1823 a urmat cursurile colegiului din Metz, ulterior, între 1824 și 1826, studiind dreptul la Paris. Din 1830 și-a oferit serviciile regimului, primind în aprilie 1831, alături de Gustave de Beaumont, o misiune oficială în vederea cercetării sistemului penitenciar din Statele Unite. Periplul a fost finalizat în martie 1832, concretizîndu-se într-un raport întocmit de cei doi. Dar cele mai profunde analize rezultate în urma acestei călătorii vor fi prezentate în ianuarie 1835, atunci cînd Tocqueville a publicat primul volum al lucrării *Despre democrație în America*[1].

Gînditorul francez a realizat o analiză critică asupra statului modern, pronunțîndu-se pentru apărarea libertăților individuale. În lucrarea *Despre democrație în America*, el manifestă o veritabilă „conștiință profetică", evidențiind pericolele care amenință statul modern aflat în permanentă dezvoltare. Tocqueville afirmă că societățile democratice moderne au trei caracteristici principale: primordialitatea principiului egalității, amplificarea rolului statului centralizator și uniformizarea în ceea ce privește viața socială și modul de a gîndi[2].

Atît Tocqueville cît și John Stuart Mill (1806 – 1873), considerau că democrațiile moderne se vor confrunta cu „o formă nouă de despotism", legată de puterea covîrșitoare pe care o va dobîndi opinia majorității. Aceasta își va impune punctul de vedere atît în ceea ce privește domeniul politic, cît și „în materie de opinii", datorită importanței acordate opiniei majoritare fiind amenințată libertatea de expresie și gîndire. Așadar, Tocqueville prefigura ceea ce numim astăzi gîndire corectă din punct de vedere politic. Despotismul majorității caracterizează totuși o societate de tip novator, rezultată din faptul că democrațiile moderne au ca element caracteristic egalitatea. Însă, concilierea celor două principii fundamentale ale democrației, respectiv egalitatea și libertatea, nu constituie un demers facil[3].

Îndeobște, considerăm că democrația modernă se întemeiază pe libertate, egalitate și suveranitatea poporului. Libertatea și egalitatea sunt foarte greu de definit, niciunul dintre concepte neputînd fi conceput în deplinătatea sa, întrucît libertatea absolută sau egalitatea absolută nu pot fi atinse. În ceea ce privește libertatea, indiscutabil că ne bucurăm de mai multă libertate decît cei care au trăit înaintea noastră, dar această libertate, care presupune

[1] Adrian-Paul Iliescu, Emanuel-Mihail Socaciu (coordonatori), *Fundamentele gândirii politice moderne. Antologie comentată*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 226.
[2] Michel Terestchenko, *Marile curente ale filosofiei politice*, Iași, Institutul European, 2000, p. 71.
[3] *Ibidem*, p. 71.

BDD-A30453 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:46 UTC)

numeroase facilități, este dublată de numeroase constrîngeri. Paradoxul constă în faptul că lumea liberă în care trăim presupune și numeroase îngrădiri, întrucît structurile sociale nu pot fi edificate numai pe baza libertății[4]. Statul modern, democratic și liberal, „este mai puternic decît statul absolutist", crede Lucian Boia, și ar putea să aibă dreptate, dacă ne raportăm la faptul că acesta deține mai multe pîrghii în ceea ce privește organizarea și conducerea vieții sociale, manipularea și supravegherea cetățenilor[5].

În timpul voiajului de nouă luni în Statele Unite, Tocqueville s-a dovedit a fi un observator atent al instituțiilor americane și a societății în general. În lucrarea *Despre democrație în America*, sunt descrise Statele Unite dar și propria viziune asupra lumii. Dacă primul volum, apărut în 1835, are un caracter cu precădere descriptiv, cel de-al doilea, publicat în 1840, cuprinde o semnificativă latură teoretică pe fundalul pretextului prezentării Americii[6].

Lucrarea lui Tocqueville reprezintă o operă de teorie politică, cu o consistentă latură utopică, expunînd o societate inexistentă în America timpului său. Ea poate fi considerată însă profetică, în contextul în care lumea viitorului putea să se construiască după modelul Americii din timpul său. Tocmai datorită acestui caracter profetic atribuit lucrării sale, Tocqueville a rămas în actualitate[7]. În opinia sa, principiul egalității pune în mișcare democrația: viitorul va fi egalitar, aceasta fiind dorința „irezistibilă" a omenirii. În contextul unei alegeri între cele două principii, respectiv egalitate și libertate, oamenii vor opta pentru egalitate în detrimentul libertății.

Potrivit lui Tocqueville, o caracteristică a societății umane o reprezintă trecerea de la „starea aristocratică" la „starea democratică". Starea aristocratică este specifică societăților tradiționale, avînd la bază instituții piramidale. Față în față se găsesc elitele societății, care dețin puterea și bogăția pe de o parte, și poporul, care nu se poate elibera din poziția de subordonare. În societatea democratică nu există „un sistem ierarhic și închis", democrația caracterizîndu-se prin evoluția graduală către egalitate de condiție. Aceasta nu presupune eliminarea inegalităților din punct de vedere economic și sociale, dar aceste limitări sociale pot fi depășite, spre deosebire de realitatea existentă în starea aristocratică. Părăsirea condiției de origine poate fi realizată, exemplul oferit de Tocqueville devenind celebru. El constată că, într-o societate democratică, raportul dintre un servitor și stăpînul său nu este determinat de poziția de superioritate naturală a celui din urmă, ca urmare a nașterii sale. Relația *servitor – stăpîn* are la bază un contract, acceptat de ambele părți, inițial în calitate de indivizi egali. Inegalitatea astfel consfințită are un caracter temporar, servitorul putînd oricînd să o întrerupă, fără nicio constrîngere. Mai mult decît atît, dacă nivelul său financiar se modifică, poate deveni și el stăpîn[8]. Tocqueville considera că evoluția democratică este imposibil de stopat, aceasta fiind potențată de „pasiunea egalității"[9].

De-a lungul istoriei, egalitatea și-a făcut loc în conștiința oamenilor, înregistrînd un progres permanent, și, ca urmare, revendicările democratice s-au diversificat. Deși considera ca fiind inevitabilă evoluția către democrație, Tocqueville credea că aceasta se va petrece în etape diferite din punct de vedere cronologic de la o țară la alta și de la o regiune istorică la alta. Americanii dețineau un avans consistent tocmai pentru că războiul de independență a avut menirea de a înlătura presiunea „sistemului elitist britanic". Deși pasiunea egalității se află la cote ridicate în Franța, acest fapt fiind revelat de Revoluția de la 1789, puterea statului este încă mult prea mare pentru realizarea deplină a libertăților. Marea Britanie a pornit „pe

[4] Lucian Boia, *Mitul democrației*, Ed. a 4-a, București, Humanitas, 2016, pp. 35-36.
[5] *Ibidem*, p. 37.
[6] *Ibidem*, p. 43.
[7] *Ibidem*, p. 44.
[8] Olivier Nay, *Istoria ideilor politice*, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 384.
[9] *Ibidem*.

BDD-A30453 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:46 UTC)

calea libertății", dar „puterea sentimentului aristocratic îi încetinește evoluția către egalitate". Întîrzierea, din acest punct de vedere, a statelor monarhice din Europa Centrală și de Est, îl determină pe Tocqueville să creadă că acestea nu vor accede în scurt timp la starea democratică. Analizînd democrația din punct de vedere moral, el constată că aceasta conduce la crearea unei societăți echitabile, întrucît pune în valoare calitățile individuale și permite ansamblului cetățenilor să participe în mod deschis la viața civică. Evidențiază însă și riscurile democrației: dacă nu sunt protejate libertățile, aceasta poate conduce către despotism. În lucrarea *Despre democrație în America* remarcă faptul că „pasiunea nemăsurată a egalității" determină deriva către excese politice, criticînd, în context, și democrația antică. În cadrul acestor societăți din vechime, majoritatea prezentă în adunările populare era manipulată de demagogi. Preocuparea acestor majorități nu constituia apărarea libertăților, acestea votînd legi nedrepte, care determinau manifestări de nemulțumire. În aceste condiții, poporul ajungea să-și dorească accederea la putere a unui conducător autoritar. Ulterior, acesta guverna în propriul interes, regimul transformîndu-se în tiranie.

La Tocqueville, problematica regimului reprezentativ și a funcționării acestuia nu are o importanță fundamentală. În viziunea lui Constant și Guizot, în prim-plan se aflau „reprezentantul" sau „reprezentarea", în timp ce Tocqueville se întreabă ce ar trebui reprezentat. Egalitatea, strîns legată de noua stare socială, nu constituie doar ipoteza pornind de la care noul regim a anulat toate privilegiile legate de naștere prin acordarea de drepturi egale tuturor, ea reprezintă un principiu dinamic, care transformă și cele mai mărunte elemente ale existenței sociale și politice. Noul tip de egalitate nu constituie o stare, ea reprezintă un proces („egalizarea crescîndă a condițiilor"), al cărui final nu se poate prevedea[10].

Convins de justețea progresului egalității – ca și Constant sau Guizot -, Tocqueville manifestă totuși față de aceasta un sentiment de „spaimă religioasă". Întrucît condițiile sociale din timpul său „sunt mai egale decît au fost vreodată în orice loc sau în orice epocă", către ce se îndreaptă noul proces? Îngrijorarea sa este legată de tumultoasa istorie politică franceză, în Franța egalitatea fiind dobîndită ca urmare a unei revoluții sîngeroase, după care au urmat mai multe lovituri de stat. În consecință, francezii nu sunt capabili să creeze instituții liberale funcționale. De aceea, călătoria sa în Statele Unite din anii 1831 – 1832, a avut și menirea de a descoperi „natura democrației", în țara unde aceasta se părea că a întîlnit limitele sale naturale[11].

Întrucît americanii „s-au născut – și nu au devenit – egali ", după cum susține Tocqueville, această egalitate democratică a impus implementarea unor instituții politice stabile și suple. În Statele Unite a identificat un proces armonios, care a dus la crearea unor instituții bazate pe obiceiuri, în timp ce în Franța s-a desfășurat o agitată mișcare socială. Tocqueville subliniază că democrația constituie, în primul rînd, „o starea socială", determinată de egalitatea condițiilor și nu reprezintă instituțiile politice propriu-zise. Din analizarea stării de fapt din Statele Unite, a tras concluzia că egalitatea condițiilor marchează întreaga viață socială și politică americană. Starea socială democratică indică „ce nu pot fi instituțiile", acestea „nu pot fi aristocratice". Totodată, doar popoarele ar putea decide ce sunt instituțiile: structuri avînd caracter tiranic sau liberal[12].

După cum am arătat, Tocqueville constată, analizînd Statele Unite, că democrația constituie, în primul rînd, o stare socială. Această stare socială se sprijină pe suveranitatea poporului. Cele două definiții ale termenilor specifici democrației, respectiv „socială" și „politică", nu intră în contradicție. Aceste definiții relevă un lucru similar din două

[10] Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului: zece lecții*, București, Humanitas, 2013, p. 182.
[11] *Ibidem*, p. 183.
[12] *Ibidem*, p. 184.

BDD-A30453 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:46 UTC)

perspective. Starea socială ilustrează „momentul negativ al democrației" iar suveranitatea poporului „momentul pozitiv". Conceptul de democrație, în viziunea lui Tocqueville, se referă la un gen de relații interumane caracterizat, în mod paradoxal, de inexistența relațiilor[13].

Un principiu de referință este *influența*. Din moment ce democrația se întemeiază pe indivizi egali, care „nu își poruncesc unii altora", iar orice gen de influență poate fi interpretată ca o poruncă, indivizii se văd separați unii de alții. Acest fapt poate conduce la „dizolvarea" societății[14]. Dacă oamenii se află într-o stare socială democratică, izolați unii de alții, există tendința ca fiecare să-și creeze o lume a sa și să manifeste indiferență față de ceilalți. Totuși, acești oameni separați conviețuiesc într-o societate comună și trebuie să-și asume interese comune. În acest context, pot exista două posibilități. În situația în care există un stat care își asumă rolul de administrator al intereselor comune, cetățenii îi vor ceda această responsabilitate și nu vor manifesta o opoziție consistentă dacă li se va asigura securitatea și va fi întronată ordinea civilă. A doua situație se referă la inexistența unui stat central și, în consecință, indivizi egali sunt sunt nevoiți să-și părăsească viața privată pentru a desfășura afaceri în comun. Întrucît oamenii egali pot conlucra numai în cadrul unor instituții libere, ei vor crea aceste instituții și le vor face funcționale. A doua situație este tocmai cea întîlnită de Tocqueville în Statele Unite. Autoguvernarea a apărut dintr-o necesitate în cadrul comunităților de imigranți de mici dimensiuni, structuri care i-au obligat pe oameni să se asocieze[15].

În cadrul unei asemenea societăți, inegalitățile dintre oameni au caracter accidental, importante fiind egalitatea și „asemănarea", iar sentimentul asemănării între oameni conduce către două tendințe aparent contradictorii. O primă consecință a asemănării dintre oameni este aceea că indivizii devin sensibili la suferințele, cu precădere fizice, ale semenilor săi. Ca urmare, sentimentul de compasiune se amplifică în astfel de societăți, iar moravurile se îmblînzesc. Totodată, înstrăinarea dintre oameni va fi tot mai pronunțată. În virtutea diferențelor, se stabilesc, în societate, legături între oameni. Dar, diferențele fiind considerate accidentale, indivizii nu le mai acordă întreaga lor adeziune. Spre exemplu, servitorul nu manifestă sentimentul identificării cu serviciul său, pe care îl consideră un simplu rol, ce poate fi schimbat în viitor. Așadar, societatea democratică cuprinde oameni care se consideră, totodată, asemănători și distincți. Distincția reprezintă rezultatul diferențelor dintre ei, aceste diferențe fiind consecința unor inegalități[16]. Rivalitatea și concurența se află la cote ridicate. Raportîndu-se la această concurență, omul poate opta între două posibilități. Poate să depună eforturi pentru a reduce inegalitatea, ajungînd la același nivel sau depășindu-l pe concurentul său. Această atitudine – susține Tocqueville – este specifică negustorului american, care îl consideră pe concurentul său un egal. Prin urmare, refuză să creadă că acesta poate deține mai multă bogăție decît el. Totodată, negustorul american nu dă curs mai mult decît ar fi cazul „sentimentului asemănării", acceptînd ca fiind accidentală inegalitatea dintre el și concurent, ceea ce înseamnă că aceasta trebuie depășită. A doua atitudine pe care o poate adopta omul democratic constă în aceea că se poate lăsa dominat de sentimentul asemănării, făcînd eforturi pentru a reduce inegalitatea prin aducerea concurentului la nivelul său. Cele două comportamente sunt specifice stării sociale democratice, dar cel de-al doilea pare să aibă, de cele mai multe ori, cîștig de cauză. Concurența presupune, concomitent, acceptarea și refuzul inegalității. Opinia publică din cadrul unei societăți democratice îmbrățișează sentimentul asemănării umane, considerînd inegalitățile ca fiind accidentale și caută să le refuze. Această distincție dintre indivizi care conduce către inegalitatea accidentală, poate fi

[13] *Ibidem*, p. 186.
[14] *Ibidem*, p. 187.
[15] *Ibidem*, p. 188.
[16] *Ibidem*, p. 191.

BDD-A30453 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:46 UTC)

înlăturată prin intervenția unui terț, care are datoria de a întrona egalitatea și asemănarea: puterea centrală[17].

Tocqueville susține că „derivele democratice" și apariția „despotismului modern" reprezintă consecința apatiei manifestate de cetățeni și nu sunt datorate autoritarismului puterii. Izolarea indivizilor în raport cu puterea este, în America, rezultatul evoluției către egalitatea de condiție. Această evoluție determină apariția „unei culturi centrate pe individ și dezvoltare personală". Individualismul este completat de dorința de a obține „lucruri materiale"[18]. Tocqueville observă caracterul pozitiv al acestei culturi care încurajează emanciparea individului: oamenii fiind autonomi, dețin un grad mai mare de libertate. Pacea civilă are de cîștigat ca urmare a dezvoltării preocupării pentru interesul personal și a dezinteresului manifestat pentru problemele societății. Această tendință de atomizare are și o latură negativă, ca urmare a alterării solidarității dintre oameni, care îi determină pe indivizi să manifeste dezinteres față de viața civilă, consecința principală fiind „declinul simțului civic"[19].

În ciuda unor proclamații de principii, libertatea și egalitatea nu pot atinge forma lor absolută, constrîngerea și ierarhizarea acționînd concomitent în toate societățile. Tocqueville a evidențiat acest comportament aflat în contradicție al tandemului libertate-egalitate. Ambele concepte pot fi puse în practică în mod corespunzător dacă sunt implementate într-un cadru moderat. Într-o societate cu desăvîrșire liberă ar fi promovată inegalitatea, în timp ce, o societate egalitară nu ar putea fi instaurată în absența constrîngerii. Expresia celor două tendințe poate fi căutată în experiența istorică: liberalismul „sălbatic" specific secolului al XIX-lea și experimentul comunist din secolul următor. Tocqueville constată că, în societatea timpului său, atașamentul pentru egalitate îl depășește pe cel manifestat pentru libertate. Explicația acestui fapt rezidă în starea socială deplorabilă specifică majorității oamenilor din epocă, în opoziție cu o minoritate bogată și ostentativă. Cu toate aceste tendințe, în secolul al XIX-lea s-a afirmat, cu precădere, ideologia liberală și liberalismul economic, în detrimentul egalității de condiție[20].

BIBLIOGRAPHY

BOIA, Lucian, *Mitul democrației*, Ed. a 4-a, București, Humanitas, 2016.
Idem , *Occidentul: o interpretare istorică*, București, Humanitas, 2013.
BOTERO, Giovanni *Despre raţiunea de stat*, Bucureşti, Humanitas, 2013.
BOUCHER, David şi Paul Kelly (ed.), *Mari gînditori politici: de la Socrate pînă astăzi*, Bucureşti, Editura ALL, 2008.
CARPENTIER, Jean, François Lebrun (coord.), *Istoria Europei*, Bucureşti, Humanitas, 2006.
FERGUSON, Niall, *Civilizaţia. Vestul şi Restul*, Iaşi, Editura Polirom, 2011.
FONTANA, Josep, *Europa în faţa oglinzii*, Iaşi, Editura Polirom, 2003.
GREEN, Stephen, *The European Identity. Historical and Cultural Realities We Cannot Deny*, London, Haus Publishing, 2015.
HARARI, Yuval Noah, *Sapiens: Scurtă istorie a omenirii*, Iaşi, Polirom, 2017.
MANENT, Pierre, *Istoria intelectuală a liberalismului: zece lecţii, Bucureşti*, Humanitas, 2013.
MARITAIN, Jacques, *Omul şi statul*, Iaşi, Institutul European, 2008.
NAY,Olivier, *Istoria ideilor politice*, trad. de Vasile Sabin, Iaşi, Editura Polirom, 2008.
PISIER, Évelin (coord.), *Istoria ideilor politice*, Timişoara, Editura AMARCOND, 2000.

[17] *Ibidem*, pp. 192-193.
[18] Olivier Nay, *op. cit*., p. 385.
[19] *Ibidem*, 386.
[20] Lucian Boia, *Occidentul: o interpretare istorică*, București, Humanitas, 2013, pp. 157-158.

BDD-A30453 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:46 UTC)

SARTORI, Giovanni, *Teoria democraţiei reinterpretată*, Iaşi, Editura Polirom, 1999.
SCHULZE, Hagen, *Stat şi naţiune în istoria europeană*, Editura Polirom, Iaşi, 2003.
STOICA, Adrian-Claudiu, *Europa la apogeu: o viziune istorică asupra lumii modern europene*, Tîrgovişte, Cetatea de Scaun, 2015.
Idem, *De la Antichitate la Renaştere: cultură şi civilizaţie europeană*, Tîrgovişte, Cetatea de Scaun, 2013.
TOCQUEVILLE, Alexis (de), *Despre democraţie în America*, Humanitas, Bucureşti, 2017.
Idem, *Vechiul Regim şi Revoluţia*, Nemira, Bucureşti, 2000.

BDD-A30453 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:46 UTC)